Hvorfor uhelse?

Ordet uhelse har fått en viss utbredelse de siste årene. Det må bety at det er behov for det.

I Tidsskriftet ble det i 2003 publisert flere artikler om alkoholens betydning for helsen og folkehelsen (fig 1). Artiklene dreide seg i liten grad om sykdom og i hvert fall ikke om helse i betydningen god helse – tvert imot. Da artiklene skulle fremheves i spalten Les mer om med en kort tittel, ble det diskusjon i redaksjonen. Vi landet på tittelen *Alkohol og uhelse*.

Like etter kom det et leserinnlegg fra John Gunnar Mæland, professor i sosialmedisin ved Universitetet i Bergen. Han mente at ordet uhelse ikke eksisterte på norsk, i hvert fall ikke i ordbøkene, og at Tidsskriftet derfor ikke burde bruke det (1). Ti år senere ble Mælands innlegg gjengitt i sin helhet i Aftenpostens språkspalte (2). Per Egil Hegge skrev da at ordet *vanhelse* er å finne i ordbøkene, og at det der er «definert som det motsatte av helse, sykkelighet» (2). Vi syntes fortsatt at uhelse er et godt ord og fikk inn et innlegg i Aftenposten om saken (3).

Uhelse eller vanhelse?

Det er ikke helt riktig at uhelse er ukjent i ordbøkene. Det er oppført som oppslagsord i *Norsk riksmålsordbok* (4). Det står riktignok at det er sjeldent, og det er forklart som «vanhelse; sykkelighet». Som eksempel er det brukt et oppslag fra Aftenposten fra 1954: psykisk uhelse. Uhelse er altså ikke noe nyord.

I *Store medisinske leksikon* er uhelse omtalt som et «begrep uten tradisjonell forankring i det norske språket, men som har fått et visst innpass de senere årene» (5). To mulige betydninger angis: «samlebegrep på fenomener som virker nedsettende på evnen til normal eller ønsket livsutfoldelse slik som sykdommer og funksjonssvikt (eng. *ill-health*)» og «motsats til begrepet helse» (5). Forfatteren av oppslaget er den språksikre Geir Sverre Braut, tidligere assisterende helsedirektør.

På Retriever, en søketjeneste over aviser, tidsskrifter og andre medier, gir uhelse 909

treff, mens vanhelse bare gir 74 (18.12.2013). I bokhylla.no, som er Nasjonalbibliotekets søketjeneste over digitaliserte norske bøker og andre publikasjoner, gir uhelse 194 treff (under bokmål), hvorav 28 er fra 2000 eller senere. Første gang ordet er registrert er så langt tilbake som i 1892. Vanhelse gir 496 treff, hvorav 11 fra 2000 eller senere. I Tidsskriftets nettutgave (fra 2000) får uhelse 52 treff, mot bare to for vanhelse.

Det ser altså ut som at uhelse er i ferd med å overta for vanhelse. Det skyldes antakelig at ord som starter med van- har en nokså gammelmodig klang i moderne norsk: vanhelse, vanakt, vanfør, vanhevd, vankundig osv.

Nyttig svesisme

Denne utviklingen er åpenbart et resultat av påvirkningen fra Sverige, der *ohälsa* er et vanlig ord (6). Slike ord og vendinger fra svensk i andre språk kalles gjerne svesismer (7), og det er en hærske av nyttige svesismer i norsk. Uhelse klinger godt på norsk. Dette finnes jo mange andre ord med tilsvarende struktur, slik som uvenn, uvilje, ubehag etc.

Både helse og uhelse er mangetydige begreper (8). Det er til å leve med. At uhelse er blitt mer vanlig de siste årene, må rett og slett skyldes at det er behov for det. Kanskje har Tidsskriftet bidratt til at dette gode, gamle og velegnede ordet brukes mer.

Petter Gjersvik
petter.gjersvik@medisin.uio.no
Erlend Hem
Tidsskriftet

Petter Gjersvik [f. 1952] er medisinsk redaktør i Tidsskriftet og førsteamanuensis ved Institutt for klinisk medisin, Universitetet i Oslo.

Erlend Hem [f. 1970] er assisterende sjefredaktør i Tidsskriftet.

Figur 1 Forsiden på Tidsskriftet nr. 2/2003

Litteratur

1. Mæland JG. Uhelse – hva er det? Tidsskr Nor Lægeforen 2003; 123: 510.
2. Hegge PE. Uhelse. Aftenposten 5.12.2013: 4. <http://tux.aftenposten.no/spraak/spraak?action=question&id=5222> (17.12.2013).
3. Gjersvik P. Uhelse er et godt ord. Aftenposten 16.12.2013: 5.
4. Knudsen T, Sommerfelt A, Noreng H. Norsk riksmålsordbok. Bd. 2, annet halvbind: skjønn-åvokster. Oslo: Aschehoug, 1957: 3222.
5. Braut GS. Uhelse [13.2.2009]. I: Store medisinske leksikon. <http://sml.sn.no/uhelse> (18.12.2013).
6. Svenska Akademiens ordbok. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob> (18.12.2013).
7. Svesisme [15.2.2009]. I: Store norske leksikon. <http://snl.no/svesisme> (18.12.2013).
8. Braut GS. Helse [13.2.2009]. I: Store medisinske leksikon <http://sml.sn.no/helse> (18.12.2013).

Mottatt 22.12.2013 og godkjent 17.1.2014. Redaktør: Marit Fjellhaug Nylund.